

„SIMKALOS“ SKYDAS

Su Žiemų prado „Simkalos“ asociacijos vadovu Andriumi BITAIČIU kalbasi Juozas Šorys.

- *Gimėte ir gyvenate Joniškyje, turite giminių Latvijoje, tad kuo save laikote – aukštaičiu (lietuviu), latviu ar žiemgaliu? Kas tai lemia – kultūrinis tęstinumas ar kraujo ryšys?*

Mano proseneliai pagal vyrišką liniją gimę Latvijoje – Mintaujoje (dabar Jelgava). Prosenelė – latvė iš Tiltinių giminės, *vismantniekė*, kilusi iš Vismantų kaimo (buvęs Radviliškio valsčius, dabar – Pakruojo r.) latvių bendruomenės, kurios žmonės save vadino Vismantų žiemgaliais. Tai buvo latvių diaspora Lietuvoje, kalbėjusi vietiniu dialektu, bet sovietmečiu, deja, išblaškyta. Prosenelis – Pakruojo valsčiaus lietuvis, iš ten ir kilusi visa Bitaičių padermė. O pagal motinos liniją mano giminės kilmės gijos yra susijusios su Raseinių apylinkėmis, tad giminės medžio šaknys išsikerojusios tiek Lietuvoje, tiek Latvijoje. Esu Lietuvos Respublikos pilietis, kurio gimtoji kalba – lietuvių, pagal dabartinę valstybės regionavimo sistemą priklausau Aukštaitijos etnografiniam regionui, bet save laikau žiemgaliu. Tai natūrali mano būseną ir jausmas – ne romantiška ar kažkoks neotribalizmas. Ir nuolat lydintis

širdgėlos pojūtis, kad negalime oficialiai vadintis tuo, kas esame ir kuo save laikome.

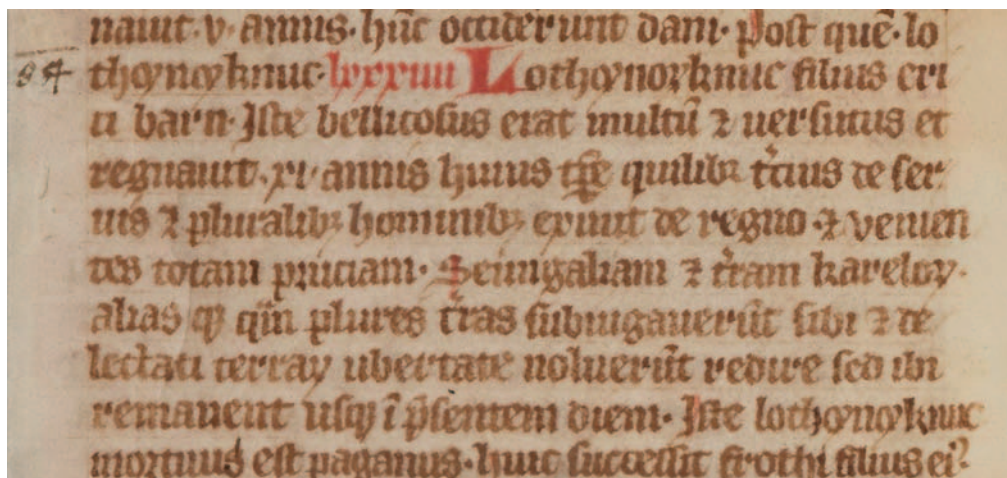
Kiek domėjimosi žiemgaliais šių šiaurės Lietuvoje paskatino Žeimelio mokytojo kraštotyrininko Juozo Šliavo tiriamoji veikla? Kaip ir kodėl Jūs susidomėjote žiemgaliais ir tapote Žiemų prado „Simkalos“ asociacijos vadovu?

Manau, susidomėjimas žiemgaliais vienareikšmiškai sietinas būtent su J. Šliavo kraštotyrine veikla. Ir nors žiemgališkos tapatybės puoselėjimo Lietuvoje pirmtakais, ko gero, buvo Vismantų latviai, vis dėlto ši lokali bendruomenė lietuvių labiau tapatinta su „latviška“, o ne su šiaurės Lietuvos žiemgališkąja kultūra.

Pažintį su Žiemgala pradėjau gana neįprastu būdu – per sunkiąją metalo muziką. Mūsų krašte buvo savaimė suprantamas dalykas, kad esame nei žemaičiai, nei aukštaičiai. Gerai – *skerslatviai*, iš dalies tai mums tiko, bet giliai pasąmonėje užsifiksavirusio raktinio Žiemgalos termino prasmės iškojau domėdamasis istorija ir archeologija. 2004 m. kartu su bendraminčiais iš Joniščio įkūrėme istorijos klubą, kuris glaudėsi po

Vismantniekai – Vismantų latvių bibliotekos draugija.

Seniausias Žiemgalos paminėjimas Rijos (Riudès) cistersų vienuolyne surašytame metraštyje Annales Ryenses (Rydárbogen) (Hamburg, Staats- und Universitätsbibliothek (SUB)), Cod. in scriin. 98b).

„Žiemgalos“ (taip buvo pasivadinęs Aukštaičių kultūros draugijos Jonišio skyrius) vėliava ir tuo metu išskirtinai užsiiminėjo istorine žiemgalių genties rekonstrukcija. 2011 m. nusprendžiau įsteigti Žiemų prado „Simkalos“ asociaciją ir, atskirai nuo kitų kultūrinių sambūrių, imtis puoselėti senosios Žiemgalos istoriją bei kultūrą.

Kada iš bendrojo baltų kultūros ir prokalbės kamieno išsiskyrė žiemgaliai, kokie yra ankstyviausi jų požymiai pagal archeologijos duomenis? Ar žiemgaliai kalbėjo sava kalba (gal ryškia regionine tarme?), ar išlikę jos bruožų?

Žiemgaliai, kaip atskiras kultūrinis arealas, buvusioje pilkapių su akmenų vainikais srityje išsiskiria V a., kai pilkapių pylimo tradicija palaiapsniui sunyko ir mirusieji pradėti laidoti plokštiniuose kapinyuose. Keitėsi vyrų ir moterų guldymo kapuose kryptys. Tarkime, ankstyvuosiuose (V–VII a.) kapuose vyrai dažniausiai buvo laidojami galvomis į pietus, pietvakarius, pietryčius, o moterys – galvomis į šiaurę, šiaurės rytus, šiaurės vakarus. Vėlyvuosiuose (VIII–XII a.) kapuose laidojimo kryptis pasikeitė iš esmės: vyrai laidojami galvomis į šiaurę, o moterys – atvirkščiai. Nors pradinėje laidojimo plokštiniuose kapinyuose stadijoje mirusieji laidoti nesilaikant griežtesnės tvarkos, ilgainiui jie imti laidoti tvarkingomis eilėmis, puslankiais. Beveik visą genties egzistavimo laikotarpį mirusieji nedeginti, laidoti su gausiomis įkapėmis. O vėlesniais laikais, XII–XIII a., kai kuriose srityse jau pradėjo plisti mirusiųjų deginimo paprotys. Nesuardytų palaidojimų iki šiol rasta ir ištirta dar labai nedaug, todėl XIII–XV a. žiemgalių kultūra yra mažiau tyrinėta ir menkiausiai pažįstama.

Apie žiemgalių kalbą nedaug tegalime pasakyti. Ir tai yra silpniausia žiemgališkos tapatybės grandis. Dar 1412 m. flamandų keliautojas Žilberas de Lanua kelionės po Livoniją aprašyme minėjo, kad šiaurės Kurše keliavęs per žiemgalių, kuršių bei lyvių kaimus, kurių gyventojai kalbėję sava kalba. Jis užfiksavo ir tai, kad kelyje nuo Rygos iki Narvos galima sutikti žmonių, kalbančių lyvių, žiemgalių, latvių bei estų kalbomis. O nuo XVI a. baltų kalbų grupei priklausiusi žiemgalių kalba tyrinėtojų jau laikoma mirusia. Neturime užrašytų jokių žiemgališkų tekstų, tad apie buvusios kalbos ypatybes belieka tik spėlioti. Akivaizdu tik tai, kad vidurio Latvijos dialektas suvaidino reikšmingą vaidmenį formuojantis bendrinei latvių kalbai.

Kokie yra pirmieji ir svarbiausieji žiemgalių (Žiemgalos) paminėjimai istoriniuose šaltiniuose, ikonografijoje? Kodėl žiemgalių atminties gairinimui pasirinkote skandinavišką įvardijimą Simkala?

Seniausias Žiemgalos paminėjimas istoriniuose šaltiniuose yra iš XIII a. pabaigos. Rijos (Riudès) cistersų vienuolyne surašytame metraštyje yra žinia, kad Lotoknuto (Knuto) valdymo laikotarpiu (912–923 m.) Danijos vikingai pajungė sau Prūsiją, Žiemgalą, karelių bei daugelį kitų žemių. Tad galima teigti, kad Žiemgala rašytiniuose šaltiniuose yra minima anksčiau nei Lietuva. Žiemgaliams labai reikšmingas ikonografinis palikimas buvo aptiktas Švedijoje. Melareno ežero Selajono saloje ant kapinyno pylimo buvo pastatytas paminklinis akmuo su tekstu, iškalto senosios švedų kalbos runomis. Jame minima būtent Simkala (Žiemgala). Šis paminklas datuojamas apie 1040 m. Aniems laikams būdingame vaizdinyje – šliaužiančioje

gyvatėje – tyrinėtojai transkribavo įrašą: „Sigrida pastatė šį akmenį Svenui, savo vyrui. Jis dažnai buriavo į Žiemgalą prabangiu laivu aplink Dominėsą (Kolkos ragą).“

Kai pradėjau domėtis žiemgaliais, vienas iš svarbiausių mano interesų buvo ikirikščioniškoji Žiemgalos senovė. Būtent dėl minėtojo paminklo unikalumo bei archajiškumo asociacijai, užsimančiai senosios Žiemgalos kultūros ir istorijos puoselėjimu, suteikėme „Simkalos“ pavadinimą.

Kaip nuo genties susiformavimo iki XIII a. kito jos gyventų žemių ribos? Su kokiomis kaimyninėmis gentimis ir kur žiemgaliai ribojosi? Ar būta tarpgentinių dykrų? Kaip pasikeitė jų gyvybinė erdvė į Dauguvos žiotis atsikrausčius ordinui?

Žiemgalių archeologinių paminklų paplitimas dabartinėje Lietuvoje rodo, kad čia jų gyventi plotai buvo ne mažesni nei Latvijos teritorijoje. Dėl tam tikrų aplinkybių ilgą laiką manyta, kad Lietuvos pusėje Žiemgalos būta vos gabalėlis. Be abejonės, laikui bėgant, genčių teritorijos nuolat kito. Ilgametės žiemgalių kultūros tyrinėtojos, archeologės Ilonos Vaškevičiūtės nuomone, pietinė Žiemgalos riba ėjo iki Šiaulių šiaurinio pakraščio ir netoli šiaurinės Panevėžio ribos. Vakarinė riba ėjo Zanės, Ežerės ir Pavirvytės upėmis, rytinė – Misos

ir Apaščios upėmis, piečiau Vabalninko – iki Lėvens posūkio. Esu linkęs manyti, kad jau metas šias ribas peržiūrėti ir patikslinti. Nuo XII–XIII a. Žiemgalos teritorija ėmė trauktis. Vakaruose – dėl kuršių pasistūmėjimo ne tik į šiaurę, bet ir į rytus. Pietuose bei pietryčiuose – dėl lietuvių vykdomos ekspansijos šiaurės kryptimi. Dėl šių procesų vakarinės asimiliuotos žemės dabar priskiriamos kuršiams, o pietinės, pietrytinės – žemaičių arba aukštaičių kultūroms. Šiaurinės žemės buvo stipriai įtakotos christianizacijos procesų bei Vokiečių ordino vykdomos politikos. Tikslesnėms žiemgalių gyventos teritorijos riboms nubrėžti, visų pirma, reikia chronologinio jų istorijos padalijimo į atskirus laikotarpius. Kita vertus, dar trūksta ir archeologinių tyrimų.

Šiaurėje Žiemgalos teritorija siekė Rygos įlanką, ten, iš rytų ir vakarų, ji ribojosi su lyvių gyventomis žemėmis. Rytuose žiemgalių kaimynai buvo latgaliai ir sėliai, pietryčiuose, pietuose – lietuviai, vakaruose – kuršiai, o pietvakariuose – žemaičiai. Tačiau, mano subjektyvia nuomone, teritorija tarp Varduvos, Jūros, Dubysos ir Šušvės upių iki XIII a. priklausė ne žemaičių, o skalvių gentinei (etnokultūrinei) sričiai.

Kalbant apie tarpgentines dykras, pastebėtina, kad mažiau tinkamų gyventi arba visai

Švedijoje, Melareno ežero Selajono saloje, paminklinis kapinyno akmuo, kurio įrašė paminėta Simkala.

negyvenamų zonų yra ne tik tarp atskirų genčių, bet ir tarp nutolusių tos pačios genties žemių. Visa tai kiek vėliau puikiai „įvaldė“ Livonijos vyskupai ir ordinas.

Ką žiemgaliai perėmė iš daugiamečio bendravimo su kuršiais, sėliais, latgaliais, žemaičiais, lietuviais, taip pat lyviais, estais? Ir ką jiems perdavė? Kurie iš jų buvo kultūriškai artimesni? Su kuo iš kaimynų ir dėl ko daugiausia kariauta, kas buvo pagrindiniai sąjungininkai? Kokių būta susidūrimų su skandinavų vikingais, slavais?

Anot archeologų, buvusioje pilkapių su akmenų vainikais srityje išsiskyrė kelios gentys, turinčios daug bendrų kultūrinių bruožų – žiemgaliai, žemaičiai, latgaliai ir sėliai. Skandinavų rašytiniai šaltiniai suteikia informacijos, kad žiemgalių santykiai su vikingais buvę ne tik prekybiniai. Ingvarro tolimojo keliautojo sagoje (apie 1035–1041 m.) pasakojama, kad žiemgaliai nemokėjo duoklės švedų karaliui Olafui. Jų sukilimą numalšino atsiųsta kariauna, o po kautynių minėtajam karaliui parplukdytas gausus turtas, auksas ir sidabras.

Sakso Gramatiko veikale, mitologinio herojaus Starkado dainoje, skamba žodžiai apie sutriuškintus kuršius, visas estų gimines ir Žiemgalos tautą. Kūrinys, aišku, romantizuotas ir neatspindi tikrovės, bet jame minimos gentys yra garbingos vikingų priešininkės.

Senajame rusėnų metraščių rinkinyje rašoma, kad, kartu su daugybe kitų tautų, Žiemgala mokanti duoklę Kijevo Rusiai. Ten pat minima, kad 1106 m. Žiemgala sumušusi daugybę į jos žemes įsiveržusių Polocko rusų (Vseslavičių) brolių ir draugovių.

Žiemgaliai, pasak metraštininko Henriko Latvio, negyvenę taikoje ir su lyviais. Tikėtina, kad būta teritorinių konfliktų, kad jie konkuravo dėl prekybos bei įtakos Rygos įlankoje. Na, o nupjautų lietuvių karių galvų demonstravimas Žiemgaloje, ko gero, puikiausiai atspindi ankstyvuosius žiemgalių santykius su Lietuva. Juk galvų kapojimas – labai senas karo paprotys. Yra žinoma, kad romėnai fortų vartus puošdavo nukautų neeilinių keltų galvomis. Tie patys keltai arba germanai nugalėtų priešų galvas laikydavo prie įėjimo į namus ar net menėse. Eiliuotoje Livonijos kronikoje minimi ne kartą prieš žiemgalius žygiavę latgaliai ir kuršiai. Bet tai jau vokiečių vykdytos žemių užkariavimo politikos rezultatas, skatinęs žiemgalius ieškoti naujų sąjungininkų. Jais buvo lietuviai arba „lietuviai, vadinami

Atminimo medalis, skirtas Sidabrės pilies paminėjimo rašytiniuose šaltiniuose 730 m. sukakčiai.

žemaičiais“, kurie, remiantis metraščių duomenimis, ne kartą yra atskubėję žiemgaliams į pagalbą.

Kokios žinomos istorinės Žiemgalos žemės? Kuo jos buvo savitos, kas jas valdė, kokios buvo jų ribos? Kuo skyrėsi šiauriniai žiemgaliai nuo pietinių?

Iš rašytinių šaltinių žinome, kad Žiemgalą sudarė kelios didelės ir kelios mažesnės žemės bei pilių apygardos, kurios įprastai dalijamos į dvi geografines dalis – rytų Žiemgalą, kuri buvo vadinama Upmale (*Opemele*), ir vakarų Žiemgalą, kuri vadinta tiesiog Žiemgala (*Semigallia*). Upmalę sudarė Kalvės (*Calve*), Putelenės (*Putelene*), Mežuotnės (*Mesyoten*, *Mesoythen*), Nuogailenos (*Nogaylen*), Plonės (*Plane*), Šiurpės (*Serpen*), Guostagalio (*Gascegole*) žemės. Rytų Žiemgalos centras buvo Mežuotnė. Vakarų Žiemgalą sudarė Duobelės (*Dubelene*), Duobenės (*Dubene*), Sparnenės (*Sparnene*), Tervetės (*Tervethene*), Žagarės (*Sagera*), Šilėnų (*Sillene*) žemės, o centras buvo Tervetė. Archeologo Ernesto Vasiliausko nuomone, Sidabrės (*Sidobren*) žemė, kuri yra dabartinio Joniškio lopšys, taip pat buvusi atskira ir įėjusi į vakarų Žiemgalos sudėtį. Pietiniame Žiemgalos pakrastyje jis išskyrė dar dvi anksčiau buvusias anonimines Kūros-Kulpės ir Kruojos-Daugyvenės žemes. Mano įsitikinimu, bent jau iki XIII a. pradžios, į Žiemgalos sudėtį turėjo įeiti ir Salduvės-Bubių žemė. Be to, dar nenustatyta periferinės žemės tarp Skrundos ir Žiemgalos bei labai nutolusios žemės tarp Lielupės ir Babytės ežero etninė priklausomybė.

1220 m. Mežuotnės pilies šturmo aprašyme minimi du žiemgaliai – Madis ir Gailis (*Made et*

Gayle), kurie, kartu su kitais seniūnais, išėję iš šios pilies sudaryti taikos su apgulisiais teutonais. Deja, nebekontroliuojama jų kariuomenė neva visą šimtą jų nužudžiusi. Prieš tai, krikštydamiesi, Mežuotnės gyventojai su Rygos vyskupu sudarė sąjungą prieš lietuvius, kurią Viestartas (*Vesthardus, Westhardus*) iš gretimos Tervetės žemės, šaltiniuose įvardijamas kaip Žiemgalos vyrėsnysis arba valdovas (*maior natu de Semigallia, Semigallorum princeps*), su sau pavaldžiais žiemgaliais nutraukė, priversdamas miežuotniškius atsimesti nuo krikšto ir tose žemėse atkurdamas savo valdžios viršenybę. Kitas žinomas vakarų Žiemgalos centro valdytojas buvo 1279–1281 m. žiemgalių sukilimo vadas kunigaikštis Nameisis (*Nameise*).

Šiaurinių žiemgalių bendruomenės, palyginti su pietiniais, buvo arčiau didesnių prekybinių centrų, mišresnės, daugiakultūrės, su gausene ir įvairesne materialine kultūra, be to, jiems nebuvo svetima jūreivystė.

Kas žinoma apie ankstyvųjų viduramžių socialinę-bendruomeninę (gal net ir priešvalstybinę?) žiemgalių visuomenės sąrangą? Koks buvo klanų, įtakingų giminių, šeimų vaidmuo?

Šiuo požiūriu rašytiniai šaltiniai negausūs. Ankstyvoje genties gyvavimo stadijoje pastebimi bendru atskirų pilių kilmingųjų sutarimu priimami

sprendimai. Vėliau (galima daryti tokią prielaidą) įsitvirtino vienvaldis valdymas. Trečiuoju etapu visi veiksmai, ypač kariniai, jau buvo koordinuojami su Lietuva. Istoriko Edvardo Gudavičiaus manymu, žiemgalių diduomenė, nepaisant nuolatinių kovų, išugdė kunigaikščiams artimas elito struktūras. Politinė žiemgalių organizacija, anot jo, nors ir neprilygo Lietuvos valstybei, bet buvo stipresnė nei kitų baltų genčių valdysena.

1310 m. birželio 19 d. popiežius Klemensas V bule Brėmeno arkivyskupui ir Ravenos magistrui pavedė atlikti Žiemgalos kilmingesniųjų išžudymu ir kitais sunkiais nusikaltimais Livonijoje bei Prūsijoje kaltinto Vokiečių ordino kanoninį tyrimą:

O tie patys komturai ir broliai visiškai sunaikino krikščionišką Žiemgalos žemės tautą, turinčią tikruosius vyskupą ir kunigus, kurie jiems bažnytinius sakramentus teikė; jie išžudė tos pačios žemės kilmingesnius, kuriuos į vaišes buvo pasikvietę, neapsakomos išdavystės žiaurumu, nukapodami galvas; žiauriai išvarė likusią minėtos žemės tautos daugybę, daugiau negu šimtą tūkstančių abiejų lyčių tikinčiųjų į pagonių žemes, ir minėti tikintieji buvo atiduoti amžinai vergystei tiems patiems pagonims, [mūsų] tikėjimo priešpatai. Todėl Žiemgalos vyskupija, kuri buvo septynių dienų žygio platumo, buvo visiškai išvalyta nuo kitų krikščionių. (Rowell 2003, 272–283).

XII–XIII a. medinės pilies rekonstrukcija Tervetėje.

Riboto tiražo pašto ženklas su rašytiniuose šaltiniuose neįvardinto Garuozos mūšyje žuvusio žiemgalių karvedžio imaginaciniu portretu.

Kilmingųjų socialinio sluoksnio Žiemgaloje būta ir vėlesniais laikais. Tai patvirtina pasienyje su LDK susiformavęs laisvųjų žemininkų (kioninių), Livonijos ordino vasalų (vietos žiemgalių (?) kilmės) kilmingųjų luomas. Dalis jų po Livonijos karo, atlikus Livonijos ir LDK sienų korekciją, perėjo LDK. Naujai atitekusiose valdose įvykdyta Valakų reforma. Tikriausiai sekant LDK pavyzdžiu, ten formavosi dvarai su gatviniais kaimais, bajorkaimiais. Lietuvoje tokie kilmingieji (manoma Druvės, Leparskiai, Vilkickai, Plonianskiai, Nagiai-Nagevičiai ir kt.) perėjo į bajorų luomą, priėmė katalikybę ir sulietuvėjo. Laisvuosius Žiemgalos žemininkus archeologas ir istorikas Ernestas Vasiliauskas tapatina su kuršių kilmingaisiais (kioniniais, leimaniais), kurie, kaip vasalai, buvo pavaldūs Livonijos ordinui, iš kurio gaudavo *feodu* (lenų) raštus. Už tarnybą ordino kariuomenėje jiems būdavo suteikiama nemažai privilegijų ir žemės.

Senas ir turbūt sunkiai pabaigiamas ginčas dėl žiemgalių etnonimo kilmės: lietuvių kalbininkai teikia su-normintą žiemų / šiaurės galą, o latviai jį kildina iš la. zemes gals, t. y. žemės galu, pakraščiu, tad ir gentį vadina zemgali (lot. semigalli). Kur Jūs dedate akcentą – žiemiai ar žemė?

Nebėra dėl ko ginčytis – visos ietys jau seniai sulaužytos. Valstybinė lietuvių kalbos komisija

yra nustačiusi, kad Žiemgala – istorinė žiemgalių žemė Mūšos ir Lielupės baseinuose. Taip pat vadinama ir etnografinė sritis dabartinės Latvijos Respublikos teritorijos pietuose. Tad ir gyventojų pavadinimas – žiemgaliai (ne žemgaliai).

Anot lietuvių kalbininko Kazimiero Būgos ir latvių kalbininko Janio Endzelyno pateiktos išvados, žiemgalių šaknis kildinama iš *ziem-* / *ziem* – *ziema* / *žiema*. Žiemų, žemių galo žmonės. Tai patvirtina ankstyviausieji etnonimo *žiemgaliai* užrašymai skandinavų ir rusėnų rašytiniuose šaltiniuose – *seimgaler*, *seimgol*, *зимъгола*, *зимигола*. O *Zemgale* / Žemgala yra vėlyvesnių laikų reiškinys, germanų tautų kalbinės vartosenos atspindys, kildinamas nuo *Semegallen*, *Semgallen*.

Kokia buvo prekybos ir kovų su Kryžiuočių ir Kalavijuočių ordiniais, Rygos vyskupais raida XII–XIII a.? Juk ilgiausiai priešintasi, vyko žiemgalių sukilimas, bet galiausiai – ir jų nukariavimas. Kuo žiemgalių palikuonims reikšmingi svarbiausi Daugavgrīvos, Mežuotnės, Saulės, Tervetės, Rygos puolimo (Ikškilės užėmimo), Garuozos šilo mūšiai? Ar identifikuotos mūšių vietos? Koks buvo žiemgalių likimas praradus paskutines piliis?

Kartu su Joniškio istorijos ir kultūros muziejumi 2012–2018 m. Joniškyje organizavome renginius, skirtus paskutiniam žiemgalių sukilimui ir Garuozos šilo mūšiui atminti. Artėjant 730 m. mūšio sukakčiai, mūsų iniciatyva buvo išleista istoriko Tomo Baranausko monografija „Garuozos mūšis. Šaltiniai ir interpretacijos“, kurioje pateikta nemažai naujų išvadų. Joje Garuozos mūšis ir 1279–1290 m. Žiemgaloje vykusios kovos traktuojamos kaip Lietuvos istorijos dalis, kvestionuojamas historiografinis stereotipas, kad Garuozos mūšyje žiemgalių pasiekta pergalė nepakeitė jų likimo, o 1290 m. Žiemgala neva buvusi užkariauta kryžiuočių. Taip pat pateikiami argumentai, parodantys, kad dėl Garuozos mūšio ir po jo iki 1290-ųjų vykusių kovų Vokiečių ordinas buvo priverstas pasitraukti iš Žiemgalos, o pusė istorinės jos teritorijos iki šiol tebėra Lietuvos valstybės sudėtyje. Taigi, regis, nebuvo paskutinio sukilimo, nebuvo žiemgalių nukariavimo, nebuvo ir prarastų paskutinių pilių. Tai geras pavyzdys, kaip studijų stoka gali iškraipyti Žiemgalos istorijos vaizdą.

Garuozos mūšio vieta iki šiol nėra tiksliai žinoma. Kaip, beje, ir Saulės mūšio. Pagal nusi-stovėjusią tyrinėtojų hipotezę, mūšio vieta lokali-zuojama Garuozoje (Jelgavos r., Latvija).

Manau, kad bet koks metraštinių užfiksuotas žiemgalių vardas, įvykis, vietovardis ar vandenvardis yra nepaprastai svarbūs. Tik jais remiantis galima rekonstruoti būtovėje vykusius procesus. Mes, žiemgaliai, turime turtingą ir garbingą istoriją. Tik klausimas, ar ateities kartoms įskiepytume pagarbą šiai genčiai, jei apie regiono istoriją, kultūrą, tarmės (kalbos) savitumą nebus rašoma mokykliniuose vadovėliuose, tai nebus aktualizuojama kasdieniame gyvenime.

Kas žinoma apie žiemgalių karo vadus – valdovus (kunigaikščius) Viestartą, Nameisį, neįvardytą Garuozos šilo mūšio laimėtoją? Koks žemaičių (lietuvių) didiko Žvelgaičio, surengusio žygį į estų žemes ir įveikto / nukirsdinto žiemgalių, ryšys su Žagarės (Raktės) apylinkių Žvelgaičio kalnu (Žagarės I piliakalniu)?

Paradoksas, kad Žagarės I piliakalnis, vadinamas Žvelgaičio kalnu, su šiuo lietuvių kunigaikščiu neturi nieko bendro. Tokią romantišką versiją dar XIX a. užrašė Simonas Daukantas. XX a. jam antrino Žeimelio kraštotyrininkas J. Šliavas. Ilgainiui ši legenda įsitvirtino vietinių gyventojų savimonėje.

Viestartas (*Vesthardus, Vesters*), kuris dalyvavo minėto Žvelgaičio ir kitų lietuvių nukirsdinime po Ruopažių žiemos kautynių 1205 m., buvo žymus XIII a. pradžios valdovas, anot metraščių, žiemgalių vyresnysis, karvedys, karalius. Skabis, arba Skabys (*Schabe*), buvo pirmojo žiemgalių sukilimo (1258–1272 m.) vadovas ir galimai Lietuvos karaliaus Mindaugo vasalas. Antrojo sukilimo (1279–1281 m.) žiemgalių karalius buvo Nameisis (*Nameise, Nameyxe*), Lietuvos didžiojo kunigaikščio Traidenio karvedys. 1287 m. Garuozos mūšio nugalėtojas – deja, rašytiniuose šaltiniuose neįvardytas žiemgalių karvedys. Paskutinis žinomas žiemgalių kunigaikštis – Gediminas, lietuvių ir rusų karalius, Žiemgalos valdovas ir kunigaikštis (*Gedeminne Dei gratia Letphinorum Ruthenorumque rex, princeps et dux Semigallie*).

Kokie žymiausi žiemgalių piliakalniai, tiek Lietuvos, tiek Latvijos teritorijose? Kurie iš jų prasmingai „įdarbinti“?

Istoriškai taip susiklostė, kad Žiemgala negali pasigirti piliakalnių gausumu, nes krašto teritoriją iš esmės sudaro monotoniškos lygumos. Natūralių kalvų joje nedaug, todėl įrengti aukštesnius, gerai įtvirtintus piliakalnius reikėjo žymiai daugiau pastangų nei kituose regionuose.

Atminimo medalis, skirtas Garuozos mūšio 730 m. sukakčiai.

Neabejotinai žymiausias dabartinės Latvijos teritorijoje esantis objektas būtų Tervetės piliakalnių kompleksas. Lietuvoje vienareikšmiškai žymiausias ir žinomiausias yra Jurgaičių piliakalnis – Kryžių kalnas, kurį, vertindami iš žiemgalių istorijos pozicijų, galėtume įvardyti kaip nūdienos religinio ekstremizmo apraišką. Ir tai ne vienintelis istorinio „nukrypimo“ atvejis. Ne vienas piliakalnis Žiemgaloje nukastas geležinkelio bėgių pylimams pakelti arba kokiems šunkeliams tiesti. Papilės, Raktuvės, Sidabrės, Peleniškių ir, tikėtina, Šiaulių Talkšos piliakalniai paversti kapinių kalneliais. Įsivaizduokime, tarkim, Kernavės piliakalnius, atliekančius kapinių funkciją...

Koks buvo žiemgalių gyvenimo būdas? Žinome, kad jie buvę narsūs ir nebijoję mirti mūšių laukuose? Kas būdinga V–XIII a. archeologijos paminkluose aptiktai ginkluotei? Ar turite pagal archeologinius radinius rekonstruotų ginklų?

Žiemgaliai nebuvo vikingaujanti gentis, tačiau karybos amatas jiems buvo nesvetimas. Iš rašytinių šaltinių žinome apie prieš karo žygį metamus burtus, prašant Dievų palankumo, ir pasirenkamą tam tikrą kautynių taktiką. Antai Henriko Latvio ir Eiliuotoje Livonijos kronikoje aprašomose kovose su lietuviais arba teutonais spendžiamos pinklės, kuriamos užtvartos: keliai ir takai užverčiami pripjautais medžiais. Arba, pavyzdžiui, Rygos miesto puolimas vykęs nakties sutemose.

Per žiemgalių genties, kaip atskiro etnoso, egzistavimo laikotarpi vyrai buvo laidojami kartu su kovos ginklais, darbo įrankiais. Tarp jų įkapių randama bent jau viena ietis ir peilis. Toks minimalus įkapių kiekis aptinkamas ir berniukų kapuose. Turtingesnių vyrų palaidojimuose, be papuošalų iš spalvotųjų metalų, kartais randamos dvi, trys, keturios ar net šešios ietys, įvairių tipų peiliai, kovos peiliai ar vienašmeniai kalavijai, kirviai. Ankstyvuojau laikotarpiu į kapus dar buvo dedami dalgiai, vedegos. Ginklai dažniausiai buvo daryti vietinių ginklakalių, nors pasitaiko ir importuotų iš Skandinavijos, Vakarų Europos. Unikalus buvo žiemgalių plačiašmenis kovos peilis, evoliucionavęs iki labai plataus ir galingo ginklo, pagal seną paprotį naudoto dar XI a.

Turime keletą ginklų pavyzdžių, pagamintų pagal archeologinę medžiagą. Vis dėlto rimtas, kokybiškas ginklas brangus buvo tiek anais laikais, tiek ir dabar. Jų rekonstravimas yra daug kainuojantis užsiėmimas, o mūsų galimybės ribotos.

Kuo pasižymi žiemgalių apranga, jos puošyba? Kokie archeologinio kostiumo elementai atkurti pagal palaidojimų duomenis?

Kaip ir kiekvienas etnosas, žiemgaliai turėjo savitas aprangos bei jos puošybos tradicijas. Būtent materialinė kultūra ir laidosena archeologams padeda atpažinti skirtingas kultūras ir išskirti gentines (etnokultūrinės) sritis. Kadangi žiemgaliai mirusiuosius ilgai laidojo nedegintus, o nesuardytuose palaidojimuose papuošalai dažnai aptinkami taip, kaip buvo nešiojami gyviems esant, rekonstruoti archeologinį kostiumą išties buvo įmanoma. Didžiausias iššūkis (ne tik mums) buvo audinio bei atskirų aprangos detalių atkūrimas. Visoje Lietuvoje rasti vos keli tekstilės fragmentai, iš kurių mažai tegali pasidaryti išvadų, o tada prasideda tiesiog kūryba arba interpretacijos, grindžiamos prielaidomis ir kitų šalių archeologine medžiaga. Mes rėmėmės latviška ir skandinavishiška archeologine medžiaga, nes jie jos turi daugiau. Taip pat savo nuovoka. Ir jokiū būdu netvirtiname, kad atkurdami žiemgalių archeologinį kostiumą viską darome vien teisingai. Priešingai, kadangi paskutinį kartą kostiumus siuvmoms gana seniai, įvertinę naujas žinias, manome, kad kai kurias detales reikėtų tobulinti, bet tai nėra paprasta. Atkūrimo procesas – gana ilgas, ypač jei siūlai dažomi natūraliais dažais, jei audiniai audžiami rankomis, jei siuvama rankomis. O papuošalų gamyba? Nedaug yra auksarankių

juvelyrų, sugebančių padaryti tikslias replikas (nekalbu apie pseudokopijas).

Vis dėlto turite įspūdingų žiemgalių kostiumų rekonstrukcijų. Kokius dar amatus, verslus, ūkio šakas buvo įvaldę žiemgaliai? Kiek svarbus jiems buvo istoriškai paliudytas uostas Lielupės žiotyse, prekybos vystymas? Kas būdinga žiemgalių kulinariniam paveldui? Ar jie mokėjo daryti alų, midų?

Nemanau, kad žiemgaliai kažkuo itin skyrėsi nuo kaimyninių genčių. Prekyba, medžioklė, žemdirbystė, gyvulininkystė, įprasti amatai. Dėl derlingos žemės šis kraštas nuo seno buvo grūdų aruodas. Galbūt labiau buvo išvystyta žvejyba, kadangi Žiemgalos žemę vagoja gausybė upių bei upelių. Yra žinoma, kad kovoje prieš žiemgalius teutonai statė visokiasias užtvanas Lielupės žiotyse, kad žuvys nepakiltų aukštyn ir nepasklistų po visą upių tinklą. Taip pat žinome, kad 1200 m. Romos sostas uždraudė prekybos tikslais laivams lankytis žiemgalių uoste. Tai, suprantama, sudavė rimtą smūgį žiemgalių ekonomikai, šiuolaikiniais terminais kalbant. Dėl to sunyko daugiakultūre Daugmalė spėjamoje Kalvės žemėje, kurioje lokalizuojamas žiemgalių uostas. Prielaidą, kad žiemgalių uostas galėjo būti Mežuotnėje, Lielupės vidurupyje, vertinu skeptiškai.

Apie kulinarinį paveldą būtų galima kalbėti nebent remiantis etnografinių laikų duomenimis. archeologinių tyrimų metu Sidabrės gyvenvietėje surinktų kaulų analizė parodė, kad 96 proc. kaulų priklausė naminiams gyvuliams ir vos 4 proc. – laukiniams gyvūnams. Iš jų 38,1 proc. kaulų yra avių arba ožkų, 23 proc. – kiaulių, 12,2 proc. – arklių. O iš negausių laukinių gyvūnų kaulų fragmentų daugiausia nustatyta stumbrų, bebrų.

Vulfstano (Wulfstan) pasakojime (IX a. pabaiga) apie aisčius sakoma, kad karaliai ir diduomenė gėrė kumelių pieną, o neturtingieji ir vergai – midų. Aisčiai neva alaus nedarė, nes užtektinai buvę midaus. Ten pat dar užsimenama apie kažkokią aisčių giminę, sugebančią gaminti šaltį. Alaus arba vandens indus ji galinti atšaldyti, ar tai būtų žiema, ar vasara. Žiemgaloje, tikėtina, buvo panaši gėrimų vartojimo tradicija. Alus į mūsų kraštą atkeliavo per germanus, o įsitvirtino vokiečių dėka.

Kas žinoma apie žiemgalių šventes, bendruomeninius susibūrimus? Kokios buvo jų dvasinio gyvenimo vertybės, kokia buvo jų prigimtinė religija? Ar yra išlikusių kulto vietų, šventviečių?

Moters kostiumas, rekonstruotas pagal VII–VIII a. Kurmaičių–Linksmėnų (Joniškio r) kapinyno medžiagą.

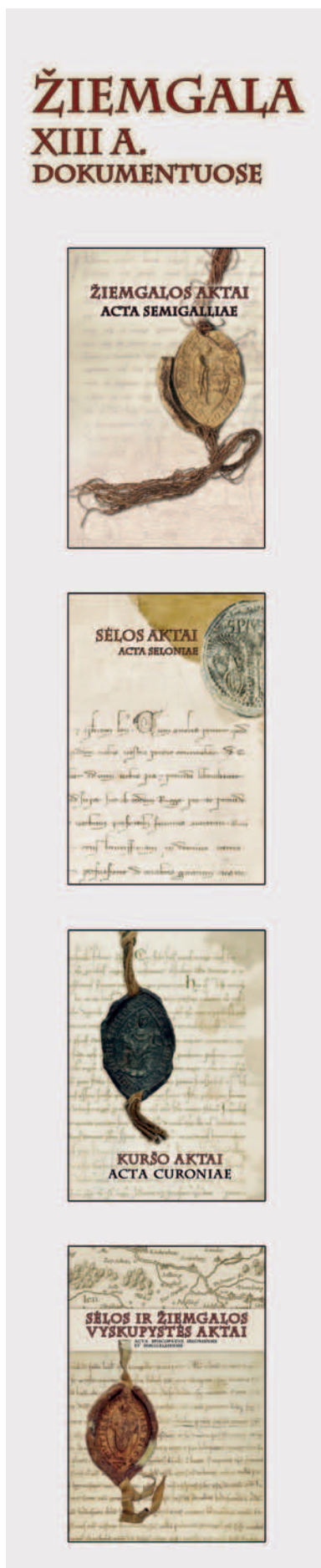

Berņiuko ir vyro kostiumai, rekonstruoti pagal VIII-IX a. Jauneikių (Joniškio r.) kapinyno medžiagą. Rekonstrukcijų autoriai — asociacijos nariai.

Iš viduramžių keliautojų ir metraštininkų liudijimų žinoma, kad žiemgaliai buvo pagonys, garbino ugnį, o genties žmonės esą buvę tamsūs, grubūs ir žiaurūs. Švenčių metu esą senu papročiu nusigerdavę. Toks lėbavimo paprotys fiksuojamas ir naujaisiais amžiais. Iš Žemaičių vyskupo Mečislovo Leonardo Paliulionio 1904 m. balandžio 14 d. ganytojiško laiško Nr. 869 Joniškio parapijai:

Pasitaisymas toks: visų pirma gspadoriai tos sodos (pasodos) ir apylinkės, kur yra koplyčia, pradeda ruoštis apie alaus darymą – plauna bačkas, taiso salyklą ir privirina kiekvienas nuo keturių iki dešimties bačkų alaus labai stipraus ir apgirdančio. Tuomi tarpu suprašo ant tų atpuskų gimines, pažįstamus ir tolimesnius svečius, kurie penybės vakarą arba subatoje jau suvažiuoja. <...> O po gryčias jau nuo subatos vakaruškos, gėrimas alaus, neretai ir degtinės. Po tam giesmės, klyksmai, muzikos, šokinėjimai, o ne kartą ir palaistuvystės. Ant tokių atpuskų susirenka nemaža ir ubagų, kurie sekdami pėdais tos vietos gyventojų, prisigeria taip, jog grįžtant iš atpuskų galima nemaža jų matyti pakelėmis gulinčių po ravus. <...> Kone lygi girtuoklystė ir palaistuvystė atsitinka Joniškio parapijoje rudenyje, susirinkus javų kultū. Taipogi dedasi numirusius laidojant, kai žmonės kūną lydėdami veža bačkas alaus, o ne kartą ir bačkeles degtinės, lyg tartum ir bačkas lydi drauge su kūnu. O kadgi jas su visu išlydėtų ir nustotų gerti! O kad pradėtų blaivūs melstis ir greičiau išmelstų numirusiems amžiną laimę! O ką besakyti apie krikštynas, nes ir jos yra aplaistomos ne tiktai alumi, bet ir degtine. Kūmai tankiausiai veža bažnyčion vaikelius nedėdieniais ir šventadieniais, bet vėlai važiuodami – neišklauso mišių šventų ir neišpildo bažnyčios prisakymo. Bet tartum užvis baisiausiai dedas veselijoje. Veselnikai per visą nedėlią gerdami, ne kartą ir palaistuviaudami, labiausiai prisičiudyja miestelyje, ne tik dienomis, bet ir naktimis girtuokliaudami ir nebegiedodami, bet rėkaudami ir bliaudami nebe savo balsais.

Kulto vietos, šventvietės Žiemgalos krašte yra daugiau ar mažiau žinomos, bet plačiau netyrinėtos. Šioje srityje nemažai yra padirbėjęs Vykintas Vaitkevičius, o iš latvių – Juris Urtans (Urtāns). Gamtmeldystės laikotarpiu jos buvo neatsiejamos nuo bet kurios pilies apygardos. Vėlesniais laikais lietuviškoje dalyje dalis kulto vietų apaugo koplytėlėmis, kurios, kartu su įrengtomis kaimo kapinaitėmis, atstojo religinį ir visuomeninį bendruomenių centrą. Pavyzdžiui, Joniškio

Projekto „Žiemgala XIII a. dokumentuose“ leidiniai. Iliustracijos – iš asociacijos archyvo.

kraštui būdingas išskirtinai tankus koplyčių tinklas. Jų datavimas nėra aiškus, nes koplytėlės nėra minimos Jonišio parapijos turto surašymo dokumentuose. Galima išvelgti ir tam tikrų bendrų ypatybių su kuršių kilmingaisiais (kioniniais), kurie turėjo nuosavus maldos namus bei analogiškas tradicijas. Kita kulto vietų dalis virto velniakalniais, ragankalniais ir, laikui bėgant, buvo apleisti.

Kokie yra pagrindiniai asociacijos Žiemų prado „Simkalos“ asociacijos renginiai, projektai? Kokius ryšius palaikote su Žiemgalos draugija? Ar daug turite narių, kas jus sieja, kaip papildote gretas? 2015 m. už nuopelnus skleidžiant žiemgalių kultūros atminimą buvote įvertintas Mato Slančiausko premija. Kokias matote šios veiklos perspektyvas?

2004–2014 m. buvau Žiemgalos aukštaičių kultūros draugijos Jonišio skyriaus nariu, 2009–2013 m. – pirmininku, taip pat Žiemgalos draugijos prezidentės pavaduotoju. Abi organizacijas jungia pagarbą gimtajam kraštui ir jo kultūrai.

Asociaciją „Simkala“ sudaro trys steigėjai. Į „statistinių“ narių sąrašą vilčių nededame. Visai nebūtina priklausyti kuriai nors organizacijai norint krašto labai nuveikti kažką reikšmingo. Mūsų bendruomenė – savanoriškai susibūrusi organizuota žmonių grupė, turinti bendrus tikslus ir poreikius. Esant reikalui, ieškome bendrų sąlyčio taškų su kitomis organizacijomis bei asmenimis, neabejingais žiemgališkajai tapatybei. Šiais metais jau minime savo veiklos dešimtmetį. Ilgą laiką asociacijos pagrindinė veikla buvo istorinė rekonstrukcija, renginių organizavimas. Visuomeniniais pagrindais nemažai dalyvauta archeologiniuose tyrimuose. Pagrindinis mūsų tikslas – istorinės atminties bei savimonės, tapatybės stiprinimas. Iš užmaršties prikėlėme ir visuomenei pristatėme 1287 m. Garuozos mūšį. Dabartinis mūsų prioritetas – kartu su Pasvalio krašto muziejumi vykdomos istorinių dokumentų paieškos užsienio archyvuose, studijų rengimas ir jų publikavimas, Žiemgalos ir jos kaimyninių žemių istorinei raidai bei geografijai pažinti skirtas projektas „Žiemgala XIII a. dokumentuose“. Iki šiol išleidome keturis leidinius, skirtus Žiemgalai bei jos rytiniams ir vakariniams kaimynams – Sėlai ir Kuršui („Žiemgalos aktai = Acta Semigalliae“, 2014; „Sėlos aktai = Acta Seloniae“, 2015;

„Kuršo aktai = Acta Curoniae“, 2017; „Sėlos ir Žiemgalos vyskupystės aktai = Acta episcopatus Seloniensis et Semigalliensis“, 2021).

Joniškio r. savivaldybės įsteigta kraštotyrimo Mato Slančiausko premija buvau apdovanotas Jonišio istorijos ir kultūros muziejaus kolektyvo dėka; su jais kartu esame įgyvendinę keletą projektų. 2017 m. Žiemgalos aukštaičių kultūros draugijos Jonišio skyriaus buvau įvertintas ir simboliniu Nameisio žiedu. Mano pareiga ir siekiamybė – nudurbti kuo daugiau žiemgalių atminimo įprasminimo darbų, kad nebūtų gėda prieš savo gentį ir protėvius.

LITERATŪRA

Rowell 2003 = S. C. Rowell. *Gedimino laiškai*. Vilnius: Vaga.

SHIELD OF SIMKALA

A conversation about the history of the Semigallian tribe in northern Lithuania, research of historical memory and identity. According to Andrius Bitaitis, the head of the association Simkala, at first this public organisation was mainly involved in historical reconstruction and participated in archaeological research. Now its main goal is the search for historical documents in foreign archives and the publication of historical sources and research (together with Pasvalys Region Museum). Four publications of the project “*Žiemgala XIII a. dokumentuose*” [Semigallia in 13th c. documents] have already been published, dedicated to the history of Semigallia and neighbouring lands: “*Žiemgalos aktai = Acta Semigalliae*”, 2014; “*Sėlos aktai = Acta Seloniae*”, 2015; “*Kuršo aktai = Acta Curoniae*”, 2017; “*Sėlos ir Žiemgalos vyskupystės aktai = Acta episcopatus Seloniensis et Semigalliensis*”, 2021; the Battle of Garoza (Semigallian victory against the Livonian Order), which took place in 1287, was resurrected from oblivion and presented to the public. Semigallians, as a separate cultural habitat, stood out in the 4th c. BC. In historical sources, Semigallia was mentioned earlier than Lithuania: At the end of the 13th c., the records of the Cistercian Ryd (Rüde) Abbey (*Annales Ryenses*) mentions that during the reign of Knut (912–923), the Danish Vikings conquered Prussia, Semigallia, Karelia and many other lands. Even earlier (about 1040) the name (Simkala) was carved on a monumental stone in Sweden (on the island of Selaön in Lake Mälaren): “Sigrid had this stone raised in memory of Sven, her husbandman. He often sailed a valued cargo-ship to Semgalen, around Domesnäs”. It is known from written sources that Semigallia consisted of several large and several smaller lands. We do not have any Semigallian texts, but 13th c. sources mention Semigallian names Madis and Gailis (*Made et Gayle*); Viestart (*Vesthardus, Westhardus*), the commander of the 1279–1281 Semigallian uprising Duke Nameisis (*Nameise*).